

SZÍNHÁZ

Jelentés a szegedi operáról

A vidék operajátszásának gondjait fölbányászó szakmai értekezleten — két esztendeje, a műfaj hátsországnak itteni találkozóján — maliciózus megjegyzések röp-ködtek a levegőben. Mi szükség újabb hitvitára? Elég magnóról lehallgatni a korábbi debreceni tanácskozás jegyzőkönyvét, aminthogy az változatlanul érvényes. Íme a lista, távirati stílusban, a vidéken működő operai együttesek neuralgikus gócairól. Nincs elég énekes és zenekari játékos, elapadóban az utánpótlás (azóta némileg rokon sóhajjal *Strém Kálmán* is fölkérdte: *Hol vannak a magyar vonósok?*), a folytonosságra kevés a biztosíték. Húsz esztendeje nem képeznek operarendezőket, a főváros beszippantja a zeneakadémia végzős dalnokait, vidékre régóta nem jut belőlük, s miután karriert (tisztelet a kivételnek) jobbára csak Budapest ígér, a végeken bontakozó tehetségek útja sem más. Akadnak kihasználatlan énekesek odafönn is bőven, mégisincs egészséges körforgás. Panaszkodtak a művészek: „házasságot kötöttek” a vidéki műzsákkal, és beh szívesen megcsálnák, ha mégoly szerény légyottokra, hiszen a vendéjjáték frissítően hat rájuk, a közönségre, mindenkinek üdvös, mégsem gyakorlat — amire akad példa, az rendszerint tűzoltómunka, hébe-hóba leszólítanak valakit a színpadról Debrecenben, vonatra ültetik, ugorjon be estére Pécssett, a kolléga lázas lett. Vállalják betyárbecsületből, ám a szervezett vendégcsere ritka, mint a fehér holló. Körülbelül itt fáj a vidéki operának. Tulajdonképpen a szegedinek is.

Melynek gondjai azóta megsokasodtak. A szubjektív feltételek sziklaréseit viszontagságos objektív körülmények feszegetik széjjel, fejük fölül a tetőt lebontották, s az immár elodázhatatlanná vált (terminusában bizonytalan végkifejletű) nagyszínházi rekonstrukció okán pillanatnyilag költözőfélben vannak. Új otthonuk, a szomszédos Szabadság mozi, a tervek szerint váltott műszakban ad fészket filmnek, operának, operettnek, filharmóniának, vagyis hát társbérletre kell berendezkedni, előreláthatóan más színpadviszonyok közé, mint amit évtizedek óta megszoktak. (Semmi okunk vészharangot kongatni a fölfehetően szűkösebbre méretezhető játéktér miatt, a tényérből jósolni bölcsebb optimistán, hiszen a vetítővászon és berendezés jelenléte ab ovo biztató eséllyel kecsegtet, még újszerű-korszerű rendezői megoldások, vetítettképes hátterek lehetőségeivel is bővítheti az operajátszás mifelénk hagyománytisztelő színpadgyakorlatát.) Más kérdés persze: a Szabadság mozi átalakításáig-elkészültéig mi lesz az operistákkal? A színház zeneigazgatójának kész terve van. Röviden a következőkben foglalta össze. „Az évadonként szokásos három premier egyikét, a Kecskeméten már bemutatott *Bohéméletet*, dobozban tartjuk, minden eshetőségre készen, s szeptemberre kiállítjuk a leendő új szezon második bemutatóját, Mozart-operát, a *Szöktetést*. Illetve nemcsak kiállítjuk, de a lehetőségekhez képest valahol be is mutatjuk. Így minden energiánkkal nekiláthatunk a legnagyobbban ígérkező feladatunkhoz, Verdi fiatalkori operájának, a *Jeanne d'Arc*-nak magyarországi fölfedezéséhez. Tehát az átmeneti időszak veszélyeit, hogy a túlon túl sok szabad idő bomlasztóan hathat a társulatra, igyekszünk sok és kemény

munkával kivédeni." Ilyesfajta freskóban festhető meg a szegedi opera közeles hónapképe. Cezúrárt vonni mindenképpen indokolt tehát, részint a fentiekből következően, részint meg azért is, mivel *Vaszy Viktor* nyugállományba vonulása óta az „új seprő” sepert már eleget, három évadot ahhoz, hogy kirajzolhatóvá válják az operatakarítás (repertoárgondozás, kiegészítés, premiergazdálkodás) művészi hozama — vagyis hát megmérettethessék *Pál Tamás* működésének territóriumát.

*

Könnyebb ellenállás felől közelítve tehetjük ezt a fénypontokról, a nyitánytól és a kadenciától, a három év előtti *Figaro házasságától* és a legutóbbi Bohémélettől; tanácsosabb azonban kronologikus sorrendet tartani. Kezdődött tehát Mozarttal, a helyi teátrumból hosszabb ideje fájdalmasan hiányzó Figaróval — új, fiatal zeneigazgatónak, soha látványosabb entrée. Az előadás ma is úgy él emlékezetünkben, mint a zenei és színpadi megvalósítás elevenszerű, friss essztánca, akárcsak Wagner tanácsait szívlelték volna meg: „a dialóg itt teljességgel zenévé lesz, és a zene maga válik dialógussá.” A rendező *Horváth Zoltánnak* temérdek ötlete támadt, kitűnően érzékelté, hogy a mű színpadhelyezetei napjainkban a komikum felé kacsintanak, miközben a szereplők gesztusaira, arcjátékára rákopírozható könnyedén a történelmi távolság is. *Pál Tamás* különös gondot fordított a hangzásra, a zenei szöveget áttekinthetőségére, plaszticitására. Kitisztította a szólamokat, gazdaságosan mérte föl a színpad és a zenekar arányait, s olyan atmoszférát teremtett, hogy a közreműködők is gyönyörködtek a muzsikában. Huszonnyolc énekszám gazdag füzéréből a recitativok sem sikkadtak el, a figurák jellemzéséhez profitáltak belőlük. Kiemelkedő alakítást nyújtott *Gyimesi Kálmán* (gróf), *Berdál Valéria* (Susanne), *Vághelyi Gábor* (Figaro), s reménykeltően mutatkozott be a fiatal *Vámosy Éva* (Cherubin) is. A remek évadnyitót bizonytalanabb folytatás követte. Kettős szereposztásban vitték színre Puccini *Manon Lescaut*-ját, melynek pedig fokozott érdeklődést garantált az a körülmény, hogy előzően Massenet Manonja is ment Szegeden. A debreceni rendező, *Kertész Gyula* — egykori sikereinek színhelyén — tapintatosan tervezte meg az előadást, a szereplőket alkatuk, temperamentumuk szerint játszatta, s *Vaszy Viktor*, a nagy romantikus művek avatott tolmácsa, sem maradt adós a felszárnyaló dallamívekkel, a zene fakturájának láttatásával. Hanem adósaink maradtak a főszereplők, kiváltképp *Harmath Éva* és *Szabady József*, akik csak múlt pillanatokra tudtak illúziót kelteni; ebből a szempontból kedvezőbb benyomásaink voltak a második szereposztásban hallott *Tombor Ágnes*ről és *Juhász József*ről, hangi adottságaik közelebbiek a bel canto stílushoz. Fölvillantak hát a szegedi operajátszás akut gondjai: bizonyos művekhez csak a kisebb szerepeket oszthatják ki ideálisan, a nagyobb megterhelést és komplex igényeket támasztó hős típusoknál kénytelen-kelletlen beírik a szükségmegoldásokkal. Ez jellemezte az évad utolsó bemutatóján (Bartók: *A kékszakállú herceg vára*, Kodály: *Székelyfonó*) a fentemlített *Tombor Ágnes* Juditját, ahol a téves szereposztás azért is szembeszökő, mivel a zenedráma két-személyes. *Pál Tamás* dirigálása ugyan szabad utat engedett a bartóki muzsika parlando jellegének, sőt *Gregor József*nek saját egyéniségére átfésült cimszerepe is meggyőzően hatott, mert a mondák misztikus Kékszakállján fölülemelkedő filozofikus embert testesítette meg, akinek fáradt ábrándja, hogy lelkéből egyáltalán kimosható a múlt. *Pál* és *Gregor* teljesítménye azonban csonka élmény a velük azonos volumenű *Judit* nélkül. Ráadásul a színpadkép és *Horváth Zoltán* rendezése — az oratorikus jelleg erősítésével, de kellően hatásos fényeffektusok hiányában — inkább kísérletinek, semmint megszervezetten fölmutatott Balázs—Bartók interpretációnak tűnt. Az est második része viszont (ugyancsak *Horváth* rendezésében, *Pál* vezényletével) az igazi Kodály Zoltánt idézte, nem utolsósorban *Csikós Attilának* a havasi levegőt is megszikkasztató, népi motívumokkal kifaragott *Székelyfonó*-díszletében.

Az 1976/77-es évadot Csajkovszkij „lírai jeleneteivel”, az *Anyegin*nel nyitották. *Sándor Lajos* színpadképében vendégrendező, a román *Bob Massini* végzett aprólékosan

elemző munkát, valamennyi mozdulatot precízen megtervezve, ám az előadás egészét Tatjana érzékeny alakjára elrajzolva, és a részletekben oly bántó effektusokkal, mint a Larina-bál visszhangos csecsemősírása, vagy a párbajkép süvöltő viharában békésen hulldogáló hópelyhek látványa. S minthogy Tatjanára több fény jut, Berdál Valéria muzikalitása, törekeny szerepformálása csak részben kárpótolt szopránjának fakó intenzitásáért — a második szereposztásban hallott Tombor Ágnes például dekoratívabb levéláriát énekelt, de a vélhetően izgalmasabb, a hang karakterében markánsabb hősnő (*Karikó Teréz*) éppúgy a nézőtérrel figyelte a fejleményeket, miként a Manon esetében sem tehetett mást. Holott mindkét figura, a szegedi társulatban, bárkinél inkább megilletné. Kitűnő volt viszont *Réti Csaba* Lenszkije, elegáns *Gyimesi Kálmán* címszerepe, a két basszista — *Sinkó György* és *Gregor József* — parádés Gremlint formázott felváltva, sőt üde jelenségnek tetszett *Gortva Irén* Olgája is. *Várady Zoltán* korrekt zenei vezetése teremtette meg jeles rutinnal a zsánerképek hangulatát, a mű epikájának csendesen vágyakozó melegségét, nosztalgiját. Donizetti vígoperája, a *Szerelmi bájjal* következett, Horváth Zoltánnak a *commedia dell'arte* stílusára kihegyezett, s ezáltal fölhívított rendezésében, ahol Pál Tamás pálcájára bővérű buffát játszott-énekelt *Gregor József* (*Dulcamara*), szép „Una furtiva lagrimát” dalolt *Réti Csaba*, de Berdál Valéria is otthonosabban érezte magát *Adina* jelmezében. Hazai ősbemutató, mai magyar mű zárta a szezont: *Németh Amadé*nak — a genti *Bart Lotigiers* librettójára komponált — operája, a *Villon*. Sajnos ez a színpadi anyag laza, inkább életrajzi klisé, semmint dramaturgiai lehetőség a fokozatos zenei föltöltődéshez. Kitűnően szerkesztett első felvonás után annak kamataiból él, a drámai lehetőségeket hamar elvesztegeti. Gyakran impresszionista színezetű, a balladákat rigmusaiiban fölidező, dzsesszes lüktetésű, erősen eklektikus zene, mely néhány bombasztikus elemmel megtűzdelve is hiányérzetet kelt, minthogy ritkán ajándékozza meg énekeseit tetszetős ariosókkal. Úgy tűnik, muzsikája általában illusztratív célzatú egy olyan színpadhoz, mely eleve lemondott arról, hogy többet kínáljon a puszta ürügynél, azaz lehetőséget teremteni a Villon-versek megzenésítésére. Pál Tamás mégis a remekműveket megillető, szeretetteljesen ambiciózus odaadással találta, és Horváth Zoltán rendezése is mozgalmassal, bensőséges pillanatokkal árasztotta el. A minden dicséretet megérdemlő szövegek közül legtöbbet a címszereplő *Gyimesi Kálmán* vállalt, de kitűnt mellette tenorjával *Juhász József*, bársonyos basszusával *Gregor József* és életszerű *Vastag Margot*-jával *Karikó Teréz* is.

Az idei évadot hiánycikk avatta, *Muszorgszkij Borisz Godunovja*. Ha abból indulunk ki, hogy a helyi operabarátoknak sohasem adatik eleven *Borisz*-előadás, semmi kétség, megérte a fáradság. Végére is a vidéki operajátszás közművelődési missziója előtte járhat a művészi igényesség mindenkor kielégületlen színvonal-áhitásának. Mindazonáltal nehéz elhallgatni: az elmúlt bő három évtizedben minőségében és mennyiségében masszívabb horderejű társulataink sem kísértették meg az operairodalomnak e magaslatát, pedig olyan kórusok daloltak a deszkákon, melyeknek tagjai azóta jórészt szövegeket — s az utóbbi években éppen a színházi énekar okozott elég fejtörést. A *Borisz Godunov* ugyanis par excellence kórusopera. S hogy végeredményben sikert aratott, betudható az egyetemistákkal és a Ságvári általános iskolásokkal megtűzdelte énekkar várakozás fölötti — noha az akkordok vastagságában messze nem problémátlan — helytállásának. Nehéz egyértelmű véleményt mondani az operai miliőbe kirándult *Giricz Máttyás* rendezéséről. *Gyarmathy Ágnes* vegyes benyomásokat keltő színpadán (ahol a *Borisz*-szoba tetszetős ikonosztáza mellett az első felvonásbeli hagymakupolás „quasi-jelkép” töpörödött fellegvárként magasodik a tömeg fölé) elasztikusan mozgatja a kórust, példás érzékenységgel a cár halálának beállítása, vagy az első képváltás filmszerű megoldása — ugyanakkor többször elkövet hasonló hibát, mint *Massini* az *Anyegin*-ben: a zene ellenére hangsúlyoz momentumokat, láthatóan *Puskin*-ban bízva inkább, semmint *Muszorgszkij*-t hallgatva. Pál Tamás okosan fogta össze az előadást, ám a címszerepben *Gregor Józseftől* (éppen mert őt más léptékkal ítéljük meg) kevés, ha

saját jóságos-joviális ábrázatára finomítja Godunov összetettebb, sátáni karcokkal terhes jellemét. Sinkó György Pimenje, Juhász József Grigorija, Szabady József Bolondja — tehát megint a kisebb feladatokat ellátók teljesítménye — viszont elsőrangú volt. Az évad legkiegyensúlyozottabb produkcióját Kecskeméten láttuk a társulatól, a Bohéméletet, mely valamikor a tél derekán kerül műsorra Szegeden, vagyis az új szezon más színpadviszonylataiban — így értékelésétől eltekintünk. Szólni kell azonban a másik nővumról, a *Cosi fan tutte*-ről, amivel ismét országos figyelmet keltett a szegedi társulat: olyan Mozart-művet mutatott be, mely operában kies hazánkföldjén ritkán látható-hallható. A Cosi színrevitele sem hétköznapien kockázatos; kevéssé frappáns előadásban elbágyasztanak a tercettek, duettek, recitativók, áriák, sőt ha a zárt számok zenei megfogalmazása lapos, egyenesen az unalom réme fenyeget. Ráadásul az opera kissé hosszú, s minthogy a színpadnak kell akciókban tartani a publikum figyelmét, olyan ötletek szükségeltettek — a látvány eufóriája —, melyek adott szituációkban azért mégsem hivalkodnak a muzsika fölé. Márpedig miféle lehetőséget nyújt erre — még Mozart zenéjének karján is — da Ponte bábszínháza? Pontosan azt a groteszk játéktípust, amivel Horváth Zoltán a Szerelmi bájitalban kísérletezett. És ami pamfletszerűség ott csak erős fenntartásokkal volt elfogadható, ezen a deszkán valósággal kivirul, fölszívódik életnedvekkkel. A Cosi színpada elbírja a mórlikálást, ha az előadás egyik-másik szereplője időnként túlzásba is viszi. A zenei szervező megint Pál Tamás. Mikor Szegedre került, Mozarttal, a Figaróval rohogott be látványosan a város frissítésre érett színházéletébe, s hogy azóta a hajdani siker ízét keveset kóstolhatta, az óéület búcsúpremierjén érthetően folyamodott megint a nagy bécsi klasszikushoz. Választása azért sem tűnik véletlennek, mert valóban elsőrangú Mozart-írigen — otthonosan mozog ritmus- és dallamvilágában, elegánsan, údén vezet el, találja föl —, s mindezekkel nyilván maga is tisztában van. Gregor József Don Alfonsója nagyvonalú, hibátlan alakítás; Fiordiligiként nehéz szerepben debütált *Bajtay Horváth Ágota*, derekasan állva a próbát; Réti Csaba Ferrandója az egyik legcsodálatosabb Mozart-tenoráriát kapja-adja ajándékba, s nagy komédiás Gyimesi Kálmán Guglielmója is.

*

Ennyit dióhéjban, három évadról. Ha tanulságait összefoglalnánk: tulajdonképpen nem véletlen, hogy két Mozart-premier közé ékelődött a szegedi opera új fejezetének első bekezdése — úgy tűnik, e felé moccan Pál Tamás zenei érdeklődése. A teljesítmények megítélése ambivalens. Őszintén szembenézve a szegedi operajátás mai helyzetével, nehéz kikerülni bizonyos mértékű deheroizálást, bár lehetséges, a hajdani erősebb társulataink fényében sokáig túlértékeljük az együttest, noha a főváros elszívó hatása, a hézagos utánpótlás, az egyes szerepkörök (drámai és koloratúr szoprán, mezzo, alt) meg a kórus vérszegénysége, a műhelymunka elszürkülése és más okok miatt inkább csak illúzió volt azt hinnünk, minden rendben van, minden a régi. Tapintható a visszalépés a bérletek lassú apadásán, jóllehet ilyesfajta statisztikáink megbízhatatlanok: kimutatta évekig a színház vezetősége, hogy a prózaelőadásokat nagyobb érdeklődés kíséri, a nézőtér más képet festett, nem beszélve a minőségi különbségről, mely a több tagozatú helyi színházban hosszú ideje — a fenti gondok dacára is — az operajátás javára szól (hasonló megállapítások lehettek föl a megyei és városi pártdokumentumokban). Csupán a bemutatók fennsíkjairól letekintve sem zsongító a látvány, hát még aláereszkedve a hétköznapi szürke felújítások, a repertoár-gondozás lankáira; elhanyagolt bizony a talajzat, dudvás, hepehupás, olykor bosszantóan egyenetlen. A kapkodó műsorpolitika a színházvezetés rapszodiáját járja. Zsugorodó körben rajzolhatóak meg a felújítások, többségük kimerül egy-két előadásban. Az 1975/76-os évadban például csak tájban ment a Don Juan, a Tosca, a Trubadur (Szegeden mindössze *Ninelj Tkacsenko* vendéjátékával), maradt a Faust és a Macbeth — ez a színlap, a korábbi esztendőök gazdag termését tekintve, soványka. Nem mutat rózsásabb képet a folyta-

tás sem. 1976/77-ben fölújították a Traviatát (román művészekkel), a még friss Figarót, a Varázsfuvolát, lengyel közreműködők „kedvéért” a Faustot, aztán a Lammermoori Luciát, a Falstaffot és a Don Carlost (külföldre szakadt hazánkfíának, *Halász Mihálynak* kínálva lehetőséget a vezénlysre), de a Don Pasqualét már csak tájban. Az idei szezonba átjött a Don Carlos, a Szerelmi bájjal (diákelőadásokon, tájban), az Anyegin (egyetlenegyszer, odesszai Tatjánával); felfrissítették az Alarcosbált (lengyel művészek miatt, egyébként csak tájelőadásokra), az Otellót meg a Fideliót, az Aranykoporsó egyetlen előadásával zárva a nagyszínházat. Perelni nem is annyira velük lehet. Hanem a szegedi opera — szerénytelenség nélkül mondhatóan — gazdag talonjában elmaradottakkal, több Wagnerrel, Prokofjevvel, von Einemmel, Orffal, aztán Hindemith Mathis, a festőjével, Gotovaccal, Egkkel, de akár a verizmus remekeivel (Parasztbecsület, Bajazzók, Carmen, A hegyek alján), sőt olyan Verdi-, Puccini-művekkel — hogy az orosz terméstről, az Ivan Szuszanyinról, a Szorocsinci vásárról, az Igor hercegről szó se essék —, ahonnan a korábbi évadokban mindig akadtt tallózni való az operabarátoknak. A premierok és fölújítások okos, mennyiségében-minőségében egyaránt színvonalas, hagyományt követő és továbbépítő arányát megtalálni: ez itt a hamleti kérdés.

Erre felelően méretik meg a holnapokban, hová vezet a szegedi opera útja.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

Mosolyba göngyölt aggodalom

SÜTŐ ANDRÁS KOMÉDIÁJA A SZÍNPADON

Mintha a jól ismert székely mondás bölcsességével cselekedett volna *Sütő András*, amikor a szélcibálta, vihartépdeste közösből kihulló porszemnyi emberért, Fügedes Károlyért szóló mezősegi siratóját elkacagta. Valóban lehetnek — a mondás szerint — helyzetek s idők, amelyekben „bolondoznia kell néha az embernek, nehogy egészen megbolonduljon”. Sokat és sokszor hallhatta már egy nép a jégesőt hozó szelek süvöltését, ha ilyen bölcsességek buknak ki az ajkán; és az írónak is mélyen kell ismernie ezt a népet, ha annak magatartása és bölcsessége szerint tudja építeni csillagokhoz nyújtózó életművét.

Ennek ellenére a „csak” irodalomban gondolkodók szigorú szeme nem sok újat találhat Sütő András *Vidám siratójában*. Az *Anyám könnyű álmat ígér* naplójegyzetei valóban több gondsziklát görgettek hegynek fölfelé, sziszifuszi kínok közepette. s mégis oly eredményesen, hogy a felemelt gondolattonnák örökre vészesen magasodnak mindenki feje fölé, aki esetleg feledni szeretné az emberség parancsait. A nagy drámai trilógia is egyetemesebb érvénnyel szól, mint a közéjük ékelt, interludiumnak tetsző Vidám sirató. Kolhaas fegyvert ragadó indulatában, Szervét megfellebbezhetetlen igazságában s Káinnak az alázat porából felemelt tekintetében erősebb a megmaradás, a talpraállás, a helytállás igénye. Másokkal együtt hisszük: nem kell a jövőendő ítélőszéke elé utalni e műveket; már ma legnagyobb klasszikusaink között tudhatjuk őket.

Fügedes Károly irodalmi és színpadi készülődése s megjelenése eleve kevesebbet ígért, hiszen saját kópés műfajában sem egészen hibátlan. Eppen a nemzedékek csatájában reményt hozó ifjaknak ad kevés dramaturgiai esélyt, néhol pedig a jellemeknek a vásári játékban kötelező szilárd és egyszerű körvonalait sem rajzolja